

TÜKETİM AHLAKI

Nimet, Allah'ın kullarına maddî ve manevî her türlü yardımudur. Nimet maddî ve somut şeyler olabileceği gibi, manevî ve ilâhî de olabilir. Gökler yer ve ikisi arasındakilerin sayısız nimetler üretmeye elverişli olduğu gerçeği göz önünde bulundurulursa, Allah'ın nimetlerinin ne denli sayısız olduğu anlaşılır. Yüce Rabbimiz konu ile ilgili ayet-i kerimede;

وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

“O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!”(İbrahim,14/34) buyurmaktadır. Ev, araba, iman, akıl, sağlık, evlat, mülk, toprak, hava, güneş, su sahip olduğumuz ve faydalandığımız her şey Rabbimizin lütfudur.

Yüce Rabbimiz yerleri gökleri ve ikisi arasında bulunan sayısız nimetleri yaratmış, bütün bunları

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

“O, yerde ne varsa hepsini sizin için yaratmıştır.”(Bakara,2/29) ayetinde belirttiği şekilde insanların istifadesine sunmuştur. İnsanoğlu hayatını sürdürebilmesi için kendisine sunulan bu nimetlere ihtiyaç duyar. Müslüman için harcama yaparken ve eşyayı kullanırken aslolan ihtiyaçtır. Zaten zekât ve sadaka da ihtiyaç fazlasından verilir.

Konumuz tüketim ahlakı olduğu için öncelikle tüketimle neyi kastettiğimizi belirtmek isteriz. Tüketim, gereksinimlerin giderilmesi amacıyla maddi ve manevi mal ve hizmetlerin zamanla kullanılıp yok edilmesi ya da eskime ve yıpranma sonucunda artık istifade edilemeyecek duruma gelmesidir şeklinde tanımlanmıştır. (Feridun Ergin, İktisat, İstanbul 1964, 4 vd.) Bunun yanında tüketim, (istihlâk, helak kökünden), insanın çeşitli mallarla ihtiyaçlarını gidermesi faaliyetidir. *“Gerçek ve tüzel kişilerin, birey ve toplumların muhtelif ihtiyaçlarını mal ve hizmetlerin faydasından yararlanarak gidermesi faaliyeti”* şeklinde de tarif edilmiştir. (Ali Rıza GÜL, Tüketimde Meşruiyet Sorunu ve Kur'an; Dinî Araştırmalar, Mayıs-Ağustos 2009, Cilt: 12, s. 34, ss. 59-96)

Kur'an-ı Kerim'de tüketim kavramını doğrudan ve birebir karşılayan herhangi bir kelime yoktur. Ancak çok sayıda ayette geçen infak kelimesi, insanın malını, kendisinin, ailesinin, toplumun, muhtaçların vs. ihtiyaçları için harcaması anlamına geldiği gibi, tüketme anlamını da kapsamaktadır. Bu itibarla tüketim kavramının, infak lafzının açılımlarından biri olarak Kur'an'da mevcut olduğunu söyleyebiliriz. İlâveten ilgili ayetlerde infak ve cömertlik emredilmek, israf ve cimrilik de yasaklanmak suretiyle, tüketimle ilgili bir perspektif çizilmiş, bu da İslam'ın öngördüğü tüketim anlayışının temelini oluşturmuştur. (age GÜL, ss. 59-96) Kur'an-ı Kerim de bu kelimenin kullanılmamasının sebebini tüketim kelimesi olumsuz bir anlamı ifade etmesine bağlayabiliriz. Çünkü tüketim “tüketmek, bitirmektir” oysa gerçekte Allah katında hiçbir şey bitmez zayi olmaz. İnsana göre maddi olarak tükettiklerimiz yeni bir maddeye dönüşürken, manevi olarak tükettiklerimiz günah ya da sevap olarak amel defterlerimize yazılmaktadır.

Rızık Veren Allah'tır (c.c.)

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

“Yeryüzünde kıvıldağan hiçbir canlı yoktur ki rızık Allah'ın üzerine olmasın! Allah onların halen bulunduğu yeri de emanet olarak konulacağı yeri de bilir; hepsi apaçık kitapta vardır.” (Hud, 11/6) Rabbimiz bu ayette, insanlar dâhil yeryüzündeki bütün canlıların rızıklarını yaratmanın kendine ait bir iş olduğunu vurguluyor. Rızık, Allah Teâlâ'nın canlılara yeme içme ve başka hususlarda yararlanmak üzere verdiği her türlü imkânı ifade eder. “Rızık yaratan, veren ve ona sebep olan” anlamında Allah'a “Râzık” denilmiştir. Esmâ-i hüsnâdan “Rezzak” ise “bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren” manasındadır.(Ş. Gölcük, Rızık, DİA, İstanbul 2008, 35/73-74)

İSLAM'IN TÜKETİM İLKELERİ:

İslam, hayatın her alanına yön veren bir din olup camide nasıl ibadet edilmesi gerektiğini anlattığı gibi çarşı ve pazarda nasıl alış veriş yapılacağını, nasıl üretilip nasıl tüketileceğini de izah eder. Yani İslam sadece manevi hayatımız olarak gösterilmeye çalışılan iç âlemimizi değil, manevi hayatımızı etkileyen dış âlemimizi de düzene koyan üretip tükettiğimiz, alıp sattığımız, yiyip içtiğimiz, giyip konuştuğumuza kadar her şeyimizi

tanzim eden bir dindir. Kur'an-ı Kerim'de saydığımız maddi konularla ilgili yüzlerce ayet-i kerime olduğu gibi Peygamberimizin sosyal hayattaki yaşantısı ile ilgili binlerce hadis-i şerifi bize örnek olmaktadır.

Peygamberimizin Medine'ye hicretten sonra ilk yaptığı işler arasında Müslümanların dini hayatı için Mescid-i Nebinin inşası, ilim öğrenmeleri için Ashab-ı Suffe'nin oluşturulması ve ticaret için Medine Çarşısının kurulmasıdır. Medine'de ticari hayatı ellerinde bulunduran Yahudiler, bu çarşayı ortadan kaldırmak için çok uğraşmalarına hatta yakmalarına rağmen Rasûlullah hemen tadilatını yaptırmış, zaman zaman da bizzat teftişlerde bulunarak Müslüman bir tüccarın ve tüketicinin nasıl olması gerektiğini uygulamaları ile göstermiştir. Üretim ve tüketim ahlakının nasıl olması gerektiğini yeri ve zamanı geldikçe açıklamıştır. Çünkü nimeti veren Allah (c.c.) ise onun nasıl tüketilmesi gerektiğini bildiren de nimeti insana sunan Allah'tır.

Tüketim hususunda İslam'ın getirdiği esaslar şunlardır:

1. Tüketimi İhtiyaca Göre Yapmak:

Karşılanmaması halinde insanın zorluk ve sıkıntıya düşmesine yol açan gereksinmelere ihtiyaç denir. (Rahmi Yaran, İhtiyaç, DİA, 21/573)

İhtiyaçlar önem sırasına göre zorunlu (zarûriyyat), hayatı kolaylaştırıcı (hâciyyat) ve hayata zevk ve güzellik katan (tahsiniyyat) olmak üzere üç kısıma ayrılır. Gelişme kaydedildikçe ve medeniyet seviyesi yükseldikçe ihtiyaçların çeşitlenmesi doğaldır. Ancak her ihtiyacı karşılamak mümkün olmadığından, ihtiyaçlar arasında önem sırasını gözetmek gerekir. Aksi takdirde birinci sıradaki zorunlu ihtiyaçlar dururken, ikinci veya üçüncü sıradakileri karşılamak israf olur.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) insandaki istek ve arzuların büyüklüğünü bir hadis-i şerifte şöyle ifade etmişlerdir:

لَوْ أَنَّ لَابْنَ آدَمَ وَادِيًا مِنْ ذَهَبٍ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَادِيَانِ ، وَلَنْ يَمْلَأَ فَاهُ إِلَّا التُّرَابُ

“Âdemoğlunun bir vadi dolusu altını olsa, iki vadi olmasını ister! Onun ağzını ancak toprak doldurur.” (Buhârî, Rikâk 10; Müslim, Zekât, 117)

Yaşadığımız bu dünyada kaynaklar kısıtlı, ihtiyaç ve istekler ise sınırsızdır. Öyleyse tüketim iktisadî ve ahlakî kurallara göre yapılmalı, ihtiyaca göre tüketimde bulunulmalıdır. Bir şeye sahip olmanın onu sınırsızca ve sorumsuzca tüketme hakkına sahip olmak anlamına gelmediği, tüketme hakkının ihtiyaçla sınırlı olduğu bilinmelidir. (bkz. Heyet, İsrâf, DİB, Ankara 2018, 29-31) Peygamber Efendimiz (s.a.s.) olgun mümin olmanın başkalarını da düşünmekten geçtiğini ifade etmiştir:

لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

“... İçinizden bir kimse kendisi için arzuladığını mümin kardeşi için de arzulamadıkça “kâmil” imana ulaşamaz.” (Buhârî, İman, 7) Kamil iman sahibi mümin başkasını düşünür, başkasının derdi ile dertlenir. Hz. Peygamber üç defa yemin ederek, “Gerçekten iman etmiş olmaz” der. Ashap, “Kim ey Allah'ın elçisi?” diye sorunca;

مَنْ بَاتَ شَبَعَاتًا وَجَارُهُ إِلَى جَانِبِهِ جَائِعٌ وَهُوَ يَعْلَمُ

“Komşusunun yanı başında aç olduğunu bildiği hâlde, kendisi tok olarak geceleyen kişi” (Heysemî, Mecma'u'z-Zevâid, Birr ve Sıla, XIV, 4) buyurmuştur.

2. Üretim ve Tüketimde Helal Haram Sınırına Dikkat Etmek

Temiz ve Helal Tüketmek

Allah Teâlâ kulların irade, istek ve çabaları doğrultusunda rızkı yaratmakta, ancak kulun haram rızık kazanmasını istememektedir. Rabbimiz kullarına verdiklerinin içerisinde helal ve temiz olanları tüketmelerini emretmiş, haramları da yasaklanmıştır:

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا

“Allah'ın size verdiği helâl ve güzel rızıktan yiyip için...” (Nahl, 16/114)

İslam dini tüketilecek veya kullanılacak ürünlerde öncelikle insan onuruna yakışır olan temiz ve helal olanları incelemektedir. Nitekim ayet-i kerime'ye bakılırsa;

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلِّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ

“Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helâl olanlarından yiyin. Bu konuda aşırı da gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner. Gazabım da kimin üzerine inerse, o muhakkak helâk olmuş demektir.” (Taha,20/81) helalin peşinde olmanın önemi görülmektedir. Ayrıca nimetlerin bir hesabının olduğunu hadisi şerif şu şekilde anlatmaktadır:

لَا تَزُولُ قَدَمَا ابْنُ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ خَمْسٍ عَنْ عُمْرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ وَعَنْ شَبَابِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ وَمَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَ أَنْفَقَهُ وَمَادَا عَمِلَ فِيمَا عِلِمَ

“İnsanoğlu kıyamet günü beş şeyden; ömrünü nerede ve nasıl tükettiğinden, gençliğini nerede ve nasıl geçirdiğinden, malını nerden kazanıp nerede harcadığından, öğrendiği bilgilerle yaşayıp yaşamadığından hesaba çekilmedikçe hiçbir tarafa hareket edemeyecek, yerinden kımlıdayamayacaktır.” (Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 1.) O halde insan, sınırsız bir tüketim yerine temiz, helal ve hesabını verebileceği bir tüketim veya kullanım içerisinde olmalıdır. Bu yüzden;

إِنَّ الْحَلَالَ بَيِّنٌ وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لَا يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعَرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ...

“Helâl bellidir; haram da bellidir. İkisinin arasında ise birtakım şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını (namus ve haysiyetini) korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur...” (Müslim, Müsâkât, 107) buyrularak haramların ve helallerin belli olduğu ancak bu sınırlara riayet edilirse kişinin dinini koruyabileceği ifade edilmiştir.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

“Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin...” (Bakara,2/188) ayeti faiz, kumar, aldatma, hırsızlık vb. meşru olmayan her türlü kazancın haramlığını ortaya koymaktadır. Peygamber Efendimiz de;

خُذُوا مَا حَلَّ وَدَعُوا مَا حَرَّمَ

“...Helâl olanı alın, haram olanı terk edin!” (İbn Mâce, Ticâret, 2) buyrularak kazanç ve tüketimde haramın değil de helalin peşinde olunmasını emredilmektedir. Ancak İslam, günün ihtiyaçlarını helal yoldan karşılamayı ve modern teknolojilerin kullanımını haram kılmazken günah işlemenin de haddi aşmak olduğunu belirtmiştir. Allah’ın koyduğu sınırlara uyması gereken kul eğer bunu ihlal ederse, helâl çizgisini aşıp haramlara dokunmuş olur. Her dönemde dikkat edilmesi gereken içki, kumar ve fuhuş gibi alanlarda harcama yapmak, lüks içerisinde bir tüketim yapmak, gücünün üzerinde bir harcamada bulunmak ve aynı zamanda gurur, kibir, şan ve şöhret için aşırı tüketime kaçmak İslam dininde yasaklanmıştır. (Şamil İslam Ansiklopedisi, 3/207)

Peygamber Efendimiz (s.a.s.):

أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ فَإِنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوْفِيَ رِزْقَهَا وَإِنْ أَبْطَأَ عَنْهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ خُذُوا مَا حَلَّ وَدَعُوا مَا حَرَّمَ

“Ey insanlar! Allah’tan (hakkıyla) sakının ve rızınızı güzel yoldan isteyin. Hiç kimse (Allah’ın kendisine takdir ettiği) rızkı —geç de olsa— elde etmeden ölmeyecektir. Öyleyse Allah’tan (hakkıyla) sakının ve rızınızı güzel yoldan isteyin. Helâl olanı alın, haram olanı terk edin!” (İbn Mâce, Ticâret, 2) buyurmuştur.

Helal kazanç hassasiyetine insanların zamanla dikkat etmeyeceğini Resul-i Ekrem (s.a.s.) şöyle ifade etmiştir:

لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يُبَالَى الْمَرْءُ بِمَا أَخَذَ الْمَالَ ، أَمِنْ حَلَالٍ أَمْ مِنْ حَرَامٍ

“Öyle bir zaman gelecek ki, kişi, malını helâlden mi yoksa haramdan mı elde ettiğine bakmayacak!” (Buhârî, Büyû’, 23)

Kişinin helal kazanç ve tüketimi cenneti kazanmasına vesile olurken, haram kazanç ve tüketimi ise azaba sebep olacaktır.

3. Başkasının Rızıkına Göz Dikmemek ve Kanaatkâr Olmak:

Allah Teâlâ:

نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سَخِرِيًّا

“...Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık...” (Zuhurf,43/32) buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.s.)’e birisi geldi ve:

“Ey Allah’ın elçisi! Bana işlediğim zaman beni hem Allah’ın ve hem de insanların seveceği bir iş/amel söyle” dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s.) şu tavsiyede bulundu:

“Dünyaya karşı tok gözlü ol, Allah seni sever. İnsanların elindekine göz dikme, insanlar seni severler.” (İbn Mace, Zühd, 1; Hakim, Müstedrek, IV, 348; Beyhai Şüabül İman, XIII, 116) Hadisi şerif kalben dünyanın terkine, insanların sahip olduğu mal ve mülke karşı aç gözlü ve tamahkar olunmamasına işaret etmektedir.

Gönül tokluğu, Allah’ın verdiği rızka razı olma temeline dayanır. Bu, en büyük zenginlik ve izzettir. Çünkü bunun sonucu Allah’ın taksimine ve emirlerine teslimiyettir. Allah’ın verdiği razı olmamak, insanı, neye sahip olursa olsun, hırsa, sınırsızlığa ve sonu gelmez bir tatminsizliğe sürükler. Kişi için varlık içinde yokluk böylece başlar.

Sâdî Şirazi şöyle der: “Açgözlü birine dünyayı versen doymaz. Kanaatkâr biri ise kuru ekmekle doyar.”

4. Gösteriş ve Kibir Amaçlı Tüketimden Sakınmak

İhtiyacı karşılama amaçlı olmaktan çıkmış, gösteriş ve başkalarını küçük görme niyeti taşıyan her türlü davranış, işlem İslam nezdinde yasaktır.

Özellikle modern toplumlar bugün başlı başına bir tüketim dünyası oluşturdu. Bu yüzden günümüzde toplumları oluşturan fertler tüketim toplumunu oluşturan birer bireyler haline geldi. Maalesef artık yaşamak için tüketen değil, tüketmek için yaşayan insanların olduğu bir dünyada yaşamak durumunda kalınmaktadır. Sanal dünyanın da etkin kullanıldığı günümüzde bu durum kaynakların kısıtlanmasına ve kalitesinin de aynı zamanda düşmesine sebep olduğu gibi sağlıksız yiyecek ve giyeceklerin fütursuzca satın alınıp harcandığı küresel bir sistem haline geldi. Bu döngü, insanı varlık sebebini unutmış, sadece tüketmeye ve onun için çalışmaya devam eden, iyiliklerin ve güzelliklerin kaybolduğu ve insani değerlerin de çiğnendiği bir birey haline getirmektedir. Aynı zamanda asıl amacı ihtiyaç giderme olan ürünlerin, günümüzde sosyal bir statü göstergesi olarak kullanıldığı da görülebilmektedir. Yani insan için artık yaşam; ne kadar tüketirsen o kadar varısın, o kadar görünür olursun gibi bir anlama gelmeye başladı. Bu ise İslamiyet’in kanaat, tasarruf ve tevazu çizgisini aşan tasvip etmediği bir hayatı ortaya çıkarmaktadır.

Bir gün Abdullah b. Amr (r.a.) Resûlullah’ın (s.a.s.) yanına gelerek, “Güzel elbise giymem kibir midir?” diye sorar. Resûlullah (s.a.s.), “Hayır.” der. Abdullah (r.a.) bu sefer, “Asil bir deveye binmem kibir midir?” diye sorunca Resûlullah (s.a.s.) yine, “Hayır.” cevabını verir. “Peki,” der Abdullah (r.a.), “Bir yemek yapsam da insanları davet etsem, yanımda yeseler ve arkamdan yürüseler, bu kibir midir?” Allah Resûlü (s.a.s.) aynı şekilde, “Hayır.” diye cevaplar. “Öyleyse kibir nedir?” diye sorar Abdullah (r.a.). Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurur:

سَفَهُ الْحَقِّ وَغَمَصُ النَّاسِ

“Kibir, Hakkı hafife alman ve insanları küçük görmendir.” (Taberânî, el-Mu’cemü’l-kebîr, III, 132; Hadislerle İslam, 3/520) Bir diğer hadisi şerifte ise şöyle buyurulmuştur;

كُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَابْسُؤُوا فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ وَلَا مَخِيلَةٍ

5. Cimrilikten Sakınmak, Cömert Olmak

Rabbimiz Furkan suresinde Rahman’ın has kullarının özelliklerini haber verirken şöyle buyurmuştur:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

“Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur.” (Furkan, 25/67)

Cimrilik, imkân olduğu halde mal ve serveti dinî ve hukukî bakımdan gerekli olan yerlere harcamamak veya hayır yolunda harcama yapmayı sevmemektir. Helâl olan mal ve serveti gereğinden fazla harcamak israf olduğu gibi, gereğinden az harcamak veya ihtiyaç olduğu halde hiç harcamamak da cimriliktir. İsrâfta cimrilikte mümine yakışmaz. Zira kazandıklarını kendisi, ailesi ve toplum için harcamayanlar, insanları Allah’ın nimetlerinden mahrum etmiş, ekonomik hayata da zarar vermiş olurlar.

Cimrilüğün zıttı ise cömertliktir. Cömertlik eldeki imkânları meşru ölçüler içerisinde hiçbir dünyevî karşılık beklemeden gönüllü olarak ihtiyaç sahiplerinin yararına sunma eğilimidir. Diğer bir ifadeyle cömertlik; israf ve cimrilik diye adlandırılan iki aşırılığın ortasıdır. (Diyanet Yayınları, İsrâf, 35-36)

Mâlik b. Nadle(r.a) anlatıyor: “Dağınık bir kıyafetle Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yanına gitmiştim. Allah Resûlü bana şöyle dedi: “*Senin malın mülkün var mı?*”, “Evet, var ey Allah’ın Elçisi!” diye cevap verdim. “*Ne gibi malların var?*” diye sordu. “Allah bana deve, koyun, at sürüleri ve hizmetçiler ihsan etmiştir.” dedim. Allah Resulü (s.a.s.):

فَإِذَا آتَاكَ اللَّهُ مَالًا فَلْيُرْ أَثَرُ نِعْمَةِ اللَّهِ عَلَيْكَ وَكَرَامَتِهِ

“Allah sana mal mülk ihsan etmişse, Allah’ın nimetinin ve ikramının eseri, üzerinde (kılık kıyafetinde) görünsün.” (Ebû Dâvûd, Libâs, 14) buyurdu.

6. Mal Ve Serveti İsrâf Etmemek

Maddi ve manevi servetini boş yere telef eden, sosyal durum ve mevkii ile bağdaşmayan, gelirini giderini bilmeyen, lüzumsuz masraflara giren her kişiye müsrif denir. Harcaması gereken yerde harcamayan kişiye de cimri denir. Bu ikisi istenmeyen vasıflardır. Buna mukabil iktisatlı, tasarruflu olma, her hususta da itidal üzere bulunmak, lüzumundan fazla veya az harcamamak gerekir. (Talat Sakallı, Hadisler ve Yorumlar, s. 304)

Tabii olarak insanın ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. İnsan ihtiyaçlarını karşılarlarken israftan sakınmalıdır. Rabbimiz:

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.” (Araf, 7/31) buyurmaktadır.

İsrâf: Kişinin kendine ait veya sorumluluğu altındaki mal ve imkânları gereksiz yere harcamasıdır.

İsrâf, sözlükte “haddi aşma, hata, cehalet, gaflet” gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak israf, inanç, söz ve davranışta dinin, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmayı, özellikle mal veya imkânları meşrû olmayan amaçlar için saçıp savurmayı ifade eder. (Cengiz Kallek, İsrâf, DİA, 2001 İstanbul, XXIII, 177-178)

İsra suresinde Rabbimiz:

وَاتِذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تَبْذُرْ تَبْذِيرًا

26. “Akrobaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma!” (İsra, 17/26)

إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

27. “Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan da rabbine karşı çok nankördür.”

(İsra, 17/27)

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

29. “Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!” (İsra, 17/ 29)

Ayetten anlaşıldığı gibi hem cimrilikten hem israftan sakınmak gerekir. Cimrilik de savurganlık da aşırılıktır, bu sebeple haramdır. İkisinin ortası cömertliktir. Ahlâk kitaplarında savurganlık ifrat, cimrilik tefrit olarak nitelenir. İfrat, aklın ve dinin uygun gördüğü ölçünün ilerisinde veya uygun bulmadığı yollarda harcamayı; tefrit de gerekli yerlere gerektiği ölçüde harcamaktan kaçınmayı ifade eder. İsrâf da cimrilik de erdemsizlikler arasında sayılır. İkisinin ortası (itidal, vasat) ise cömertliktir. (Kur'an Yolu Tefsiri,3/479)

Dinin, âdetlerin ve insanlığın gerekli kıldığı yerlere gerekli ölçüde harcamak cömertlik, bu ölçülerin altına düşmek cimrilik, bunların üstünde harcamada bulunmak ise israftır. (Hadislerle İslam, 3/523)

Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.s.) Sa'd b. Ebu Vakkas abdest alırken uğramıştı. Resûlullah (s.a.s.), (onun suyu aşırı kullandığını görünce):

مَا هَذَا السَّرَفُ يَا سَعْدُ

“Ey Sa'd! Bu ne israftır! buyurdu. Sa'd b. Ebu Vakkas:

أَفِي الْوُضُوءِ سَرَفٌ

“Abdestte de israf olur mu?” dediğinde Hz. Peygamber de:

نَعَمْ ، وَإِنْ كُنْتَ عَلَىٰ نَهْرٍ جَارٍ

“Evet, hatta akmakta olan bir nehirde abdest alsan bile ” buyurdu. (İbn Mâce, Taharet, 48; İbn Hanbel, Müsned, II, 221)

Gıda maddelerinin çürütülmesi, yemek, sebze ve meyvelerin çöpe atılması, giyilebilen giysilerin, kullanılabilen ev eşyalarının vb. sırf moda uğruna atılıp yerine yenilerinin alınması, gereksiz yere elektrik tüketilmesi, suyun boş yere akıtılması, yeme ve içmede ölçünün kaçırılması gibi her türlü tutum ve davranış israftır. (D.İ.B. Yay., İsrâf, 33)

Günlük hayatımızda en çok tükettiğimiz su, elektrik, ekmek gibi nimetlerin israfı daha büyük olmaktadır. Sadece ülkemizde bir günde 5-6 milyon ekmek israf edilmektedir. Ekmek israfının önüne geçmek için ihtiyaç kadar alınmalı, dilimlenerek tüketilmeli, kalan ekmekler poşetlenerek uygun ortamda saklanmalıdır. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de tatlı ve temiz su kaynakları bilinçsiz tüketim sebebi ile azalmaktadır. Suyu verimli kullanmak için gereksiz su kullanımından sakınmalı, arızalı musluklar tamir edilmeli, banyoda, temizlikte su ihtiyaç nispetinde kullanılmalıdır. Enerji israfına da dikkat edilmeli, gereksiz aydınlatmadan sakınılmalı, tasarruflu ampulleri kullanılmalıdır.

Sonuç

Nimetlerden Hesaba Çekileceğiz

İnsan sahibi olduğu yiyecek, içecek, giyecek, mesken vb. nimetleri sorumsuz, sınırsız tüketme yetkisine sahip değildir. İnsan verilen nimetleri ölçülü kullanmak zorundadır. Nimetler istifadesine verilen insan sorumsuz olduğunu sanmamalıdır.

İnsan kendisine verilen nimetlerden elbette hesaba da çekilecektir;

ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ

“Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz.”(Tekasür, 101/8) Ayet-i kerime’si bu hesabın mutlak surette olacağını haber vermektedir.

Resûlullah (s.a.s.) Medine’de bir gece kimseye rastlayamayacağı bir saatte evinden dışarı çıkmıştı. Bu esnada Hz. Ebu Bekir (r.a.) çıkageldi. Peygamber Efendimiz (s.a.s.): “Seni buraya getiren sebep nedir ey Ebu Bekir?” diye sordu. Hz. Ebu Bekir (r.a.) “Allah Resulü (s.a.s.) ile buluşup onun yüzünü görür ve ona selam veririm düşüncesiyle çıktım” der. Biraz sonra Hz. Ömer (r.a.) gelir. Resulüllah ona da aynı soruyu sorar. Hz. Ömer (r.a.) “Açlık ya Resulüllah” diye cevap verir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “Ben de biraz açım” buyururlar. Sonra beraberce koyun ve hurması çok olan Ensar’dan Ebu’l-Heysem b. Teyyihan’ın evine doğru yürürler. Allah Resulünü (s.a.s.) ve şerefli arkadaşlarını Ebu’l-Heysem’in hanımı karşılar. Ebu’l-Heysem’in

nerede olduğu sorulur. Ebu'l-Heysem su getirmek için evinden çıkmıştır, çok geçmeden gelir. Geldiğinde Allah Resulünü (s.a.s.) ve iki arkadaşını gördüğünde “Anam babam sana feda olsun ya Resulallah” diyerek sarıldı. Ebu'l-Heysem misafirlerini bahçeye götürür, bir yaygı serer ve bir hurma dalı getirir. Hurma yenir, tatlı su içilir ve Allah Resulü (s.a.s.):

هَذَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مِنَ النَّعِيمِ الَّذِي تُسْأَلُونَ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ظِلٌّ بَارِدٌ وَرُطْبٌ طَيِّبٌ
وَمَاءٌ بَارِدٌ

“Bu canı tende tutan Allah’a yemin olsun ki bu, kıyamet gününde kendisi hakkında hesaba çekileceğiniz nimetlerdendir. Serin bir gölge, güzel bir hurma ve soğuk bir su!” (Tirmizi, Zühd, 39; Heyet, Hadislerle İslam, 3/518)

Öyleyse insan, kendisine verilen nimetleri, elindeki her türlü imkânı tüketirken meşruiyet sınırları içinde kullanmakla sorumludur.

Rabbimizin bizlere lütfettiği bütün nimetleri O’nun koymuş olduğu ölçüler doğrultusunda ve O’nun rızası için kullanmalıyız. Nimetler bize emanet olup, sorumsuzca, ölçüsüzce, bencillik ve hırsla tüketilmemelidir. Nimetlerin ölçüsüzce kullanımı israf olur. İsrâf, Rabbimizin yasakladığı, Müslüman’a yakışmayan bir davranıştır. Bize verilen her nimetten mutlaka hesaba çekileceğimiz unutulmamalıdır. İslam dininin tüketim ahlakı ile ilgili getirdiği ilkelere uyulmalıdır. Tüketimi ihtiyaca göre yapmak, üretim ve tüketimde helal-haram sınırına dikkat etmek, başkasının rızasına göz dikmemek, kanaatkâr olmak, gösteriş ve kibir amaçlı tüketimden sakınmak, cimrilikten sakınmak, cömert olmak, mal ve serveti israf etmemek müminin hayatında dikkat etmesi gereken ilkelerdir.

Sohbetimizi şu hadis-i şerif ile bitirelim;

“Allah’ım! Acizlikten, tembellikten, cimrilikten, korkaklıktan, ihtiyarlıktan, kabir azabından sana sığınırım. Allah’ım! Nefsime takvasını (sorumluluk bilincini) nasip et ve onu arındır; onu en iyi arındıracak olan Sensin. Onun dostu ve velisi Sensin. Allah’ım! Huşû duymayan kalpten, doymayan nefisten, fayda vermeyen ilimden ve kabul olunmayan duadan sana sığınırım.” (Nesâî, İstiâze, 13; Müslim, Zikir, 73)

Rabbimiz malımızı ve hayatımızı bereketli eylesin, rızası doğrultusunda bir hayat sürmeyi nasip eylesin. Amin!

NOT: Hüseyin Yazıcı’nın “Tüketim Ahlakı ve İsrâf” konulu vaazından faydalanılmıştır